

იოანე იტალოსის ერთი ტრაქტატი (68)

იოანე იტალოსი (Ἰωάννης ὁ Ἰταλός) იტალიური წარმომავლობის მე-11 საუკუნის ბიზანტიელი ფილოსოფოსია, მიქაელ ფსელოსის მოწაფე და მისი შემცვლელი საიმპერიო უმაღლესი ფილოსოფიური სკოლის ხელმძღვანელის პოსტზე. წარმართული ნააზრევისადმი ერთგვარი ნოვატორული მიდგომის გამო მას პერიოდულად საკუთარი რწმენის შესახებ განმარტებების კეთება უხდებოდა. საბოლოოდ, 1082 წელს სინოდი გამოხსნა იტალოსის სწავლებებს როგორც ერეტიკულთ, იძულებულს ხდის მას, საჯაროდ უარყოს თავისი შეხედულებები და უკრძალავს პედაგოგიურ საქმიანობას.

იოანე იტალოსის ნაწერები უმთავრესად ანალიტიკური კომენტარები და ექსპოზიციები სხვადასხვა საკითხზე: რიტორიკისა და დიალექტიკის, ლოგიკის როგორც ორგანონისა და უნივერსალიების შესახებ, სათნოებათა შესახებ, სამყაროს საწყისისა და ჰიპოკატასთა, ადამიანის სულის უკვდავებისა და კოსმოსის ხრწნადობის შესახებ და სხვ. ტრაქტატების უმრავლესობა დაწერილია მისთვის დასმული შეკითხვის პასუხად. აღსანიშნავია, რომ მის ადრესატთა შორის ვინმე „აბაზგ გრამატიკოსსაც“ ვხვდებით. იტალოსის შემოქმედება განსაკუთრებით საინტერესოა იმ მხრივ, რომ ფილოსოფოსის სააზროვნო პროცესს გვიჩვენებს: იგი სხვადასხვა ასპექტით განიხილავს

საკითხს, ფიქრობს, აანალიზებს, გამოავლენს აპორიებს და ცდილობს მათ ახსნას. ამის გამოა, რომ სხვადასხვა ტრაქტატში მისი პოზიცია შეიძლება წინააღმდეგობრივიც აღმოჩნდეს.

ფსელოსისა და იტალოსის სკოლას დიდი გავლენა ჰქონდა ბიზანტიური ფილოსოფიის შემდგომ განვითარებაზე, რაშიც ჩვენ ქართველი ფილოსოფოსის – იოანე პეტრიწის შემოქმედების მიხედვითაც შეგვიძლია დავრწმუნდეთ. ფილოსოფოსთა შორის მსგავსება, გარდა სამეცნიერო–პედაგოგიური მეთოდებისა, მათ მიერ ნეოპლატონიზმისა და ქრისტიანობის მიმართების გააზრებაში შეიძლება დავინახოთ: მიუხედავად იმისა, რომ ისინი შესანიშნავად აცნობიერებენ განსხვავებას ორ მსოფლმხედველობას შორის, ერთი მხრივ, ნეოპლატონიზმის მათი გაგება არის განპირობებული ქრისტიანული მსოფლმხედველობის გავლენით, მეორე მხრივ კი ნეოპლატონიზმი ახდენს გავლენას ქრისტიანული დოგმის მათეულ ინტერპრეტაციაზე.¹

იოანე იტალოსის ენა, მისი მასწავლებლის – ფსელოსისაგან განსხვავებით, არ გამოირჩევა სტილისტური დახვეწილობით, რასაც მისი თანამედროვენიც აღნიშნავდნენ. მისი ნაწერები არ არის იოლი გასაგები და, მით უფრო, სა-

¹ ქრისტიანულ დოგმატიკასთან დაკავშირებული ფსელოსისა და იტალოსის, ასევე პეტრიწისეული ინტერპრეტაციები განხილული გვაქვს არაერთ სტატიაში. მაგ., იხ.: „მიქაელ ფსელოსის და იოანე იტალოსის კომენტარები გრიგოლ ღვთისმეტყველის გამონათქვამზე: *ამიტომ მონადა, დასაწყისიდან დიადისაკენ დაძრული, ტრიადამდე დადგა*“, ჰუმანიტარული კვლევები, წელიწდეული, №2, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2011, 203-222; „*ვითარ მთებად ღმრთისად და მთებად საუკუნოდ*“ – იოანე პეტრიწი დავით წინასწარმეტყველთან პლატონის თანხმობის შესახებ, ჰუმანიტარული კვლევები, წელიწდეული, 3 (2012), თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2014, 168–186.

თარგმნი. ამას ემატება ისიც, რომ ზოგიერთი სიტყვა და ფრაზა ჩვენამდე მოღწეულ მის ტექსტებში გადამწერების მიერ უნდა იყოს შეტანილი (სავარაუდოდ, მარგინალური მინაწერებიდან). ჩვენი თარგმანი შეძლებისდაგვარად სიტყვასიტყვითია, ორიგინალის ტექსტს დამატებული სიტყვები კი, რაც ქართულ ენაზე აზრის გასაგებად გადმოცემამ მოითხოვა, კვადრატული ფრჩხილებშია მოქცეული. აპარატში ვუთითებთ ბერძნულ ტერმინებსაც, რაც, ჩვენი აზრით, მკითხველს ტექსტის უკეთ გაგებაში დაეხმარება.

ტრაქტატების თარგმანი შესრულებულია შემდეგი გამოცემების მიხედვით: P. Joannou (ed.), *Ioannes Italos, Quaestiones quodlibetales*, in *Studia Patristica and Byzantina*, 4, Buch-Kunstverlag, Ettal, 1956, გვ. 109–117; ნ. კეჭაღმაძე, გ. წერეთელი (გმც.), *იოანე იტალოსის თხზულებები*. თბილისი 1966, გვ. 180–188. გამომცემელთა შენიშვნები ჩვენი თარგმანის სქოლიოებში მითითებულია აბრევიატურით „გმც“.

მესამე ჰიპოსტასის შესახებ²

ელინთა შორის განსაკუთრებით გამორჩეული ღვთისმეტყველნი³ მიიჩნევენ, რომ არის მესამე უმთავრესი ჰიპოსტა-

² სათაური დამატებულია პ. იოანუს მიერ.

³ οἱ τῶν Ἑλλήνων θεολογῶνται. ‘ღვთისმეტყველი’ აქ აღმატებითი ხარისხის ფორმით არის და, ამდენად, ზედსართავ სახელად გაიგება. მსგავს გამოთქმას – οἱ θεολογικώτεροι τῶν Ἑλλήνων („ელინთაგან უფრო თეოლოგიურნი“) არაერთხელ ვხვდებით ფსელოსთანაც, რომელსაც იგი, როგორც ჩანს, გრიგოლ ნაზიანზელისაგან აქვს აღებული. გრიგოლი ამგვარად იხსენიებს იმ ძველ მოაზროვნეებს, რომელთა შეხედულებები მას ქრისტიანობასთან ყველაზე ახლოს მიაჩნია (შდრ. Gr. Naz., Or. 31 (De spiritu sancto), 5: გვ. 224 in J. Barbel (ed.), Gregor von Nazianz. Die fünf

სიც გონითწვდომად [არსთა] შორის.⁴ ამ ჰიპოსტასთაგან პირველს ისინი 'არსებულს' უწოდებენ, მეორეს – 'გონებას', ხოლო იმას, რომელიც ამათ შემდეგაა – 'სულს'. ამათზე უწინ კი, მათი თქმით, სხვა რამაა, მათ მიერ 'მიღმურად' სახელდებული, რომელიც იმთავითვე ერთიც არის და სიკეთეც.⁵ ამ ჰიპოსტასებზე ისინი შემთხვევით ან უმეცრად მოაზრების შედეგად⁶ როდი ლაპარაკობენ, არამედ, როგორც თავად ამტკიცებენ, [მათ] წარმოაჩენ-ასაბუთებენ⁷. კერძოდ, მათი თქმით, არსებულთა უპირველესი საწყისი არის ის⁸, რასაც მარტივად არსებულნი ეზიარებიან; და არც არაფერი არსებობს, რაც მას არ ეზიარება – [თუნდაც ეს იყოს] ერთბამად არსებული და არარსებული, [ანუ არსებული] არა მარტივად, არამედ რაღაც სხვა

theologischen Reden, Düsseldorf 1963, pp. 218-276). 'თეოლოგს' როგორც ეპითეტს ქრისტიანისათვის დადებითი კონოტაცია აქვს. იოანე პეტრიწი, ფსელოსისა და მისი სკოლის ანალოგიურად, „ღვთისმეტყველს“ და „ღვთისმეტყველებას“ (დმერთზე საუბრის, მსჯელობის, მეცნიერების გაგებით) პლატონიკოსთა მიმართ იყენებს, ხოლო მათი კრიტიკოსი ნიკოლოზ მეთონელი პროკლეს ნააზრევის 'თეოლოგიად' განსაზღვრავს ეწინააღმდეგება. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში 'თეოლოგისა' და 'ფილოსოფოსის' აღმატებითი ხარისხის ფორმებს (განსაკუთრებით, მიმართვისას: „უთეოლოგესო“, „უფილოსოფოსესო“) ირონიული, ანუ კნინობითი გაგება აქვს წმ. გრიგოლთანაც და ფსელოსთანაც.

⁴ Procl., *El. th.* 161: გვ. 140, 15 (Proclus, *The Elements of Theology*, 2nd edition, ed. E. R. Dodds, Oxford 1963); 164: გვ. 142, 17. (გმც.)

⁵ Procl., *El. th.* 8: გვ. 8, 32. (გმც.)

⁶ ἔξ ἑπινοίας ἀτέχνου. ტერმინი ἑπινοία აღნიშნავს გონებით მოაზრებულს, რომელსაც შეიძლება ჰქონდეს რეალობასთან კავშირი, შეიძლება – არა (მაგალითად, თეთრი სხეულის მიხედვით 'სითეთრის' მოაზრება რეალობას ემყარება, 'ცხენ-ირემისა' კი წმინდა გამონაგონია).

⁷ ἀποδεικνύστας. 'ჩვენების' აღმნიშვნელ ამ და სხვა სიტყვებს, რომელთა ფუძეში δεიკნაჲ ზმნაა, ბერძნულ სამეცნიერო ენაში აქვს დამტკიცების, დასაბუთების გაგება.

⁸ Procl. *El. th.* 1: გვ. 1 (გმც). cf. Dam. *Exp. fid.* I, 14: გვ. 43, 24–27 (Johannes von Damaskos, *Expositio fidei*, ed. P.B. Cotter, Berlin-New York 1973) (გმც.).

რამ, [არსებულად] წოდებული⁹. ცხადია, არ არის ადვილი სა-
პოვნელი ის, რასაც ყველაფერი ეზიარება,¹⁰ მაგრამ მაინც
ვიტყვი: ეს ზიარებული, რა თქმა უნდა, სული არ არის, რად-
გან [ამ შემთხვევაში] ყველაფერი სულიერი იქნებოდა და არ-
სებულთაგან არაფერი იქნებოდა სულს არნაზიარები. პირვე-
ლი მიზეზიდან რაღაც აუცილებლად უნდა აღწევდეს მათთან,
რომლებიც მისგან [მომდინარენია], თუკი, რა თქმა უნდა, ის
ასეთთა საწყისია ბუნებით¹¹ და არა მხოლოდ განზრახულო-
ბით. უმწვერვალესი სიკეთის თვისებაა, რომ იმას, რაც მისია
პირველად, გადასცემს მისგან დაბადებულებს. ხოლო, რაკი
ყველაფერი არ ეზიარება სულს, მაშ, არსებულთა საწყისი არ
არის სული; არც ის, რაც სულს მიღმაა და რასაც გონს უწოდებ-
ენ, რადგან არსებობს ისეთი რამეც, რაც არ ეზიარება არც მას
და ასევე – არც არსებულს: ნაკლულებანი¹² არარსებულნია,
მაგრამ ეზიარებიან ერთს. და, რაკი ყველაფერი არ ეზიარება
სულს, არც გონს, არც არსებულს, ხოლო ისეთი რამ, ერთს რომ
არ ეზიარებოდეს, ან სიკეთეს რომ არ ესწრაფოდეს, არ არსე-
ბობს (რადგან ამას ესწრაფვის და ეზიარება ყოველივე შეძლე-
ბისდაგვარად), ამკარაა, რომ საწყისი და მიზეზი არსებულთა
არის ერთი და სიკეთე. მას ეზიარება ყოველი, რაც კი ერ-
თქმნის კვალად მის მიერ კეთილიქმნა და არის არსი, ერთი და
კეთილი, რადგან მისაწვდომია [ის საწყისი] თი-
თოეულისათვის საკუთარი ძალის შესაბამისად.

⁹ Cf. Plat. Tim. 27d-28a.

¹⁰ იტალოსი აქ პლატონის მსჯელობის სტილს ჰბამავს, რომელიც კოსმოსის
გენესისთან დაკავშირებით ამბობს: ამ სამყაროს შემოქმედისა და მამის
პოვნა დიდი საქმეაო (შდრ. Plat. Tim 28c.)

¹¹ Cf. Plat. Tim. 29.b.

¹² στερήσει. Cf. Dam. Dial. 35, 100: გვ. 122 (Johannes von Damaskos, Institutio
elementaris Capita philosophica (Dialectica), ed. P.B. Cotter, Berlin, 1969).

რაკი საწყისი არსებულთა, როგორც დასაბუთდა¹³, ეს არის, ცხადია, თუკი მის შემდეგაც სხვა რამე [საწყისი] იქნება, ის მარტივად კი არ იქნება საწყისი, არამედ საწყისისა და მიზეზის გაგება ექნება იმათთან მიმართებით, რომლებიც მის შემდეგ და მისგან არიან, ხოლო მარტივად საწყისთან მიმართებაში კი აღარ [ექნება ეს გაგება]. ის მიიქცევა იმისკენ [რაც მარტივად საწყისია], მისი წადილი აქვს, მუდამ [მასზეა] დამოკიდებული და, როგორც ჩანს, [მუდამ] სრულქმნაშია, როგორც მოქენე¹⁴, რომელიც [მისგან] ნათებას საჭიროებს. მაშ, ჰზამავს [ახლაც] და [მომავალშიც] მიჰზამავს თავის საწყისს, საიდანაც წარმოვლო. ის მასშია და არ გამოეყოფა, და თუ მაინც გამოეყოფა, [გამოეყოფა] როგორც მზეს – სხივი, რადგან არ შეიძლება, „ღვთისაგან წამოსული“ გაგებულ იქნას იმგვარად, რომ [თითქოს] შესაძლებელია, ასეთნი ერთხელ და სამუდამოდ გამოეყონ და კვლავაც იარსებონ. და, აი, [სულიც] ასევე იწოდა მესამე ღმერთად, არა იმიტომ, რომ ღმერთია – ეს [უკვე] ნაჩვენებია, რომ არ არის, – არამედ იმიტომ, რომ განღმერთობილია და ამით აქვს მოპოვებული უკვდავება და სამარადისო არსობა. მის შესახებ სხვა რამის თქმაც შეიძლება, რაც წარმოაჩენდასაბუთებს, რომ არ არის სული ღმერთი. მის შესახებ ამბობენ, რომ თვითმოდრავია, საკუთარი თავის მიმართ მოქმედებს და საკუთარი თავის მიზეზია. მაგრამ ყოველი მოძრაობა დროითია, თუნდაც რამე უფრო სწრაფად, ან უფრო ნელა მოძრაობდეს. ეს ნაჩვენებია ბევრი [საბუთით], ასევე ისიც, რომ

¹³ δένεικται. იხ. შენ. 6.

¹⁴ ἔνθεν-ს 'მოქენე' შეესაბამება ბევრ ძველ ქართულ თარგმანში (მათ შორის, იოანე პეტრიწთანაც). ტერმინი აღნიშნავს ნაკლებობას და, იმავდროულად, საჭიროებას. ἔνθεν ითქმის მასზე, რომელსაც ისეთი რამე აკლია, რასაც ის აუცილებლად საჭიროებს.

ყოველი, რაც მოძრაობს, ნაწილებად დაყოფადია.¹⁵ მაშ, დაყოფადია სულის მოქმედებაც, რომელიც საჭიროებს მოძრაობისა და დროის რიცხვს. ყოველი ამგვარი კი მოკვდავია და სხეულებთან ახლომყოფი, თუნდაც იგი ძალმოსილებით აღმატებული იყოს. და, რაკი [სული] მოკვდავი მოქმედების მქონეა, [ამით] ნაჩვენებია, რომ არ არის ღმერთი, არამედ ღვთაებრივი რამაა. მაგრამ გონებაც, რომელიც სულზე უზესთაესია, არ არის ღმერთი. და, თუკი სულში გარჩეულია იდეა-ფორმები და იგივეობაც არის [მასში] და სხვაობაც, [ეს არის] არა ყოველ სულში, არამედ უფრო მეორეა [ანუ სხვაობა] და უკვე საზღვარიც არის და უსაზღვრობაც; და ვერც ყოველს აღწევს და არც ყველაფერს გაივლის გონებიდან წარგზავნილი, არც ყოველი მიიქცევა მისკენ. რაც კი სულს, გონსა და არსებულს ეზიარება, აუცილებელია, რომ ესენი ერთსა და სიკეთესაც ეზიარებოდნენ; და ეს წესი არ შებრუნებულა, რათა, თუ რამე ერთსა და სიკეთეს ეზიარება, ის მყის არსებულს, გონსა და სულსაც ეზიარებოდეს.

მაშ, მესამე ღმერთი რომ არის სული კოსმოსისა, წარმოჩენილ-დასაბუთებულია ბრძენთა მიერ,¹⁶ რომლებიც არსებულით იწყებენ [ამ სათვალავს]. და ეს არის განდმრთობით, როგორც ითქვა, და არა იმიტომ, რომ ის მარტივად ღმერთია. ისინი ამბობენ, რომ მამა სულისა და დემიურგი კოსმოსისა არის გონება, რომელიც მუდამ მიქცეულია უმთავრესი [საწყისებისაკენ], – უკვე არსებულს ვგულისხმობ და ერთს –, იქიდან იღებს იდეა-ფორმებს და [მათ] მკაფიოდ განარჩევს (რადგან

¹⁵ Arst. Phys. VIII 5, 257a 33.

¹⁶ Procl. El. th. 182: გვ. 160, 5 (გმც).

აზროვნება გარჩევის¹⁷ იგივეობრივია იმ ბუნებაში), ჩამოაქვს ისინი მატერიაში და არ ანებებს ამ უკანასკნელს, არსებულთა გარეშე იყოს, [ანუ] იყოს და იწოდებოდეს არარსად. და ამის გამო არ ვამბობთ, რომ დემიურგია არსი ან ერთი, თუმცა დემიურგებია ესენიც, მაგრამ სხვაგვარად და არა ისე, როგორც გონებაა დემიურგი.¹⁸ გონება [არის] როგორც ხელოსანი, ხოლო არსებული – როგორც ხუროთმოძღვრობის მცოდნე, რომელიც უკვე დაუწესებს გონებას დაფარულად, შეასრულოს ის, რაც გასაკეთებელია, რადგან მასში არსებულთა იდეა-ფორმები გამოვლენილია არამკაფიოდ, არა [იმგვარად], როგორც გონებაში ვთქვით. მასშია კოსმოსის ნიმუში, როგორც პლატონი ამბობს.¹⁹ [ამ] ნათქვამით კი ადასტურებს, რომ არ არის გონება ღმერთი, კერძოდ, ღმერთი პირველადვე. და, თუ ეს ჭეშმარიტებაა, მაშინ, აშკარაა, რომ [გონება] სხვებისაგან იღებს იდეა-ფორმებს.

რაც შეეხება ერთს – ესეც დემიურგია, ოღონდ ზეარსებით და ზეშემცნებით, და როგორც უკვე მეფე ყოველთა, რომელსაც ექვემდებარება ხელოსანიც და მასთან ერთად – ხუროთმოძღვარიც, და რომლისგანაც აქვთ მიღებული ასეთებს ყოველთვის ის, რაზეც კი ამბობენ, რომ მათი შექმნილია, ან ქმნიან. მაშ, არა მხოლოდ გონებაზე, არამედ არსებულსა და ერთზეც ამბობენ, რომ დემიურგია: გონებაზე – უდარესობით, რომელიც ახლოდან ხელოსნობს, ერთზე კი – უმჯობესობით, [როგორც] შორს მყოფზე, რადგან რამდენადაც [უფრო] განყენებულია მატერიისაგან, სხვებზე იმდენად უფრო მეტად არის

¹⁷ διακρίνειν, იგულისხმება: დაყოფა, გამოიჯვნა, გარჩევა ერთმანეთისაგან. Cf. Dam. *Exp. fid.* 36, II, 22, 39: გვ. 89. (გმც).

¹⁸ Procl. *El. th.* 157: გვ. 138, 6. (გმც.)

¹⁹ Pl. *Tim.* 29 A (გმც).

მიზეზი და საწყისი. მასში იდეა-ფორმები ერთქმნილია და, უნდა ვიფიქროთ, რომ იგივეობაა მასში და არ არის არავითარი სხვაობა, რომ უსაზღვრო ძალისაა და ყველაფერს გაივლის, რომ ერთი და იგივე ყველგანაც არის და არც არსადაა: ყველგან მყოფია ძალით, არსად მყოფი კი – არსებით. მაშ, უმრავია ესეც, რადგან არ არსებობს ადგილი, სადაც ის არ არის, რომ მისკენ მიემართებოდეს; არც ის [ადგილი] არსებობს, საიდანაც მოძრაობა უნდა წარმოიქმნას და ის კი ამ ადგილს დაშორებულია, არამედ ყველგან არის და არც არის, როგორც ითქვა.

არსებულზე კი, რომელიც შუაშია დაწესებული (რაკი უმჯობესია გონებაზე და უდარესი – მის მიღმურზე), შესაძლებელია, ითქვას, რომ დემიურგია არა ხელოსნობის გამო (რაკი უმჯობესია მატერიაზე და მას ძალიან დაშორებული), არც როგორც ყოველთა ზედა მეუფე, როგორც სიკეთეს შეუძლია იყოს და რომელიც, ვთქვით, რომ არის ასევე ერთი²⁰, არამედ როგორც ამ ერთისაგან ფორმების გადამტანი გონებისაკენ, რომელიც, თავის მხრივ, იღებს [მათ] და დემიურგობს ახლოდან²¹. სულის საშუალებით, რომელიც უშუალოდ მისგან წარმოსდგა, გონებაზეც ვამბობთ, რომ დემიურგია, როგორც უკვე განვაცხადეთ მის შესახებ სწორედ ამ მიზეზების გამო.

კოსმოსზე კი ამბობს [პლატონი], რომ სრულყოფილია, დასრულებული მთლიანობა²² და ყოვლობაა²³ ყველა თესლისა და სხეულისაგან [შედგენილი]²⁴. ასე რომ, ჯერ უნდა განვიხი-

²⁰ Procl. El. th. 13: გვ. 14, 24. (გმც)

²¹ Procl. El. th. 129: გვ. 114, 24 (გმც).

²² ἄλὼν ἀπεργασμένον. Cf. Pl. Tim. 30 B.

²³ πᾶν

²⁴ Pl. Tim. 33 A (გმც).

ლოთ, რას ნიშნავს ‘სრულყოფილი’²⁵ და ‘მთელი’²⁶, რადგან სრულყოფილი თუ არის რამე, არ არის მთელიც [აუცილებლად]. უნდა ითქვას, თუკი დაყოფას მივმართავთ, რომ არსებულთაგან ერთნი მთლიანად მთლიანებია, მეორენი – მთლიანად ნაწილები, სხვანი მთელნია ნაწილობრივ და [ასევე არის] ნაწილებიც ნაწილობრივად. მაგრამ ნებისმიერი რამ მთელი მატერიისაგან არ წარმომდგარა. ალბათ, არ იქნება უაზრო, ‘სრული’ ვუწოდოთ თითოეულს მისივე საკუთარი ბუნების მიხედვით, მაგრამ ‘მთელს’ კი ვერანაირად [ვერ ვუწოდებთ], რადგან მთლიანობა მთელი მატერიისაგან შედგება, ეს კი კოსმოსია. მის გარეთ არ არსებობს რამე უფორმო და დაუსრულებელი²⁷, თითქოს არსებობდეს ასეთი მატერია ფორმის გარეშე. არამედ იმდენი მატერია წარმოაარსა წინდაწინ სიკეთემ, რამდენიც [მის მიერ] საკუთარი თავიდან [გაგზავნილ] ფორმას არსებისა და გონის გავლით მთლიანად უნდა მოეცვა. რადგან ის, რაც უფორმო და ყველაფერზე უდარესია, არის მიმღები არსებულთა და არა – არსებული. თუკი ვიტყვით, რომ არსებობს მატერია ფორმის გარეშე, უდიდეს უაზრობას შევემთხვევით: რომ დემიურგმა არ იცოდა, [რა] მატერია იყო კოსმოსის ფორმისათვის შესაფერისი, და არ შეემლო მატერია გაფორმებული შეექმნა, ან რომ სამომავლო [კოსმოსი] მიატოვა, რომ მატერია [თავად] მოწესრიგებულიყო, თვითონ კი აუცილებლობის²⁸ მიერ არის დაბრკოლებული. მაშ, მთლიანია კოსმოსი, რაკი ვამბობთ, რომ სხვა მეორე არ არსებობს; ყოვლობაც არის, რაკი მთელი მატერიისაგან შედგა; სრულყოფილებაცაა

²⁵ τέλειον

²⁶ ὅλον

²⁷ Ar. Phys. III 4, 203 a 7 (გმც); Dam. *Exp. fid.* 20, II, 6: გვ. 50. (გმც)

²⁸ ἀνάγκη .

და ეს არის ფორმისმიერი, რადგან მთლიანობა და ყოვლობა, კონკრეტულ [არსთა არსებობის] დამამტკიცებელია, ესენი კი მატერიის შედეგებია. ხოლო სრულყოფილად იწოდება ყოველივე ფორმის მიხედვით.

მაგრამ ფიგურა რაღაც იდეა-ფორმაა და [კოსმოსს] ის სფერული [აქვს]²⁹, ამიტომ უფრო სრულყოფილია სხვა ფიგურებზე. რადგან სხეულთა შორის სრულყოფილს ფიგურებს შორის სრულყოფილი შეეფერება. ეს დამატებასა და მოკლებას არ იღებს. მან, რაც სრულად მიიჩნევა, არ უნდა მიიღოს დამატებები, რადგან [მაშინ] არ იქნება ის, რაც, ამბობენ, რომ არის. რაც სხვისი მიმღებია, შესაძლებლობით არის ასეთი, ხოლო ის, რაც შესაძლებლობით არის, უსრულია. მაშ, რაც სხვას იღებს, არ არის სრული. მაგრამ [სრულს] არც მოკლების მიღება შეუძლია და ეს იმასთან ერთად დამტკიცდა, რომ ასეთი დამატებებს არ იღებს: ის, რაც დამატებას არ იღებს, ცხადია, არც მოკლებას [იღებს] ძალის სიჭარბის წყალობით. ასეთია სხვა ფიგურებს შორის ის, რაც სფერულია. სფეროს სფეროც რომ მიემატოს, მაინც არასოდეს შექმნის სფეროს და არც მაშინ შეძლებს სფერო იყოს, თუ რამე მოაკლდება. რა გაგებაც აქვს მონადას რიცხვთან მიმართებაში და წერტილს – სივრცესთან, ან, საშუალო ტერმინის არმქონე პროტასისს – პოსტულატებსა და ჰიპოთეზებთან მიმართებაში და სხვ., ასევე მივიჩნევთ სფეროს სხვა ფიგურებთან მიმართებაში.

ამის გამო ვთქვით, რომ კოსმოსი სრულყოფილია. სხვა რამესაც ვიტყვით: რაკი მათ [ანუ ელინთა] მიხედვით არაფერია ცის გარეთ – არც სხეული, არც უსხეულო [რამ], არც სივრცე ან დრო, არც ცარიელი [რამ], არც სავსე – ყოველივე მასში ყოფი-

²⁹ Pl. Tim. 33 b; Dam. *Exp. fid.* 20, II, 6: გვ. 51 (გმც).

ლა და, ცხადია, რომ სრული იქნება და არა უსრული. კოსმოსის გარეთ სხეული რომ არ არის, ცხადია აქედან: თუ არის, [ის] ან უსაზღვრო იქნება, ან შემოსაზღვრული. თუკი შემოსაზღვრულია, მოძრაობა ექნება და ბუნება – საწყისად მოძრაობისა. ყოველი ბუნების შესაბამისად მოძრავი, ან ცენტრისკენ [მიემართება], ან ცენტრიდან [მოდის]. ეს კი ამ ორიდან არც ერთი სახით არ იქნება, თუკი [ეს სხეული] კოსმოსის გარეთ არის და არანაირი ბუნება თავის თავში არ მიუღია. თუ არ იმოდრავებს, არასოდეს იმოქმედებს და არ იქნება არსებული ამის შესაბამისად. ის, რაც არ მოქმედებს, მოკლებულია ფორმას, ხოლო რაც ფორმა არ არის, ის მატერიაა და არა არსებული. მაგრამ ნაჩვენებია, რომ [მატერიის გაუფორმებელი არსებობა] შეუძლებელია. თუ უსაზღვროა, არაფერი იქნება მის გარდა, არც იმაში [იქნება], რაშიც სივრცე არ არის, რადგან უსაზღვრობით ყველაფერია მოცული. თუ ასეა, არც გადაადგილება იქნება არსებულთა, არც ცვლილება. სად იმოდრავებენ, თუკი უსაზღვრობას აქვს მოცული ყველაფერი? მაგრამ არსებობს მოძრაობები და, მაშ, არ არსებობს უსაზღვრო სხეული. ის, რომ დრო არ არის [ცის] გარეთ, აქედანაც ცხადია: რომ იყოს, იქნება მოძრაობაც, რადგან ყოველი დრო მოძრაობის რიცხვია. თუკი მოძრაობა იქნება, იქნება ისიც, რაც მოძრაობს, რადგან ყოველი მოძრაობა ენტელექტიაა მოძრავისა,³⁰ რამდენადაც არ [არის ხოლმე იგი] მოძრაობაში.³¹ ეს კი სხეულია. მაგრამ ნაჩვენებია, რომ არ არსებობს [სხეული ცის გარეთ]. მაშ, არც მოძრაობაა, არც დრო, არც სხვა რამ იმათგან, რაც ამათ მოსდევს.

³⁰ Arst. Phys. III 2, 202a 7-8; 257b 9; Cf. Phys. III 2, 201b; Metaph. 1048b 8-36.

³¹ Arst. Phys. III 2, 202a 2-5.

მაშ, ნაჩვენებია, რომ ყველაფერი წარმოარსდა თავად სხეულში და სხეულის გარემოში. ამის გამო, სწორი იქნება, კოსმოსის ფიგურა სფერული მივიჩნიოთ, რადგან მათ შორის, რომელთაც ერთი და იგივე გარშემოწერილობა³² აქვთ, ანუ ტოლ ფიგურებს შორის – ვგულისხმობ, წრეებს, სამკუთხედებსა და სხვა დანარჩენებს – წრე ყველაზე მეტი ფართობის მომცველია; მაგრამ იმიტომაც, რომ თანაბარია მისი მოძრაობა, ერთია და უწყვეტი. მამოძრავებელი ერთი და უძრავი წრე უნდა იყოს, რათა არსებობდეს მოძრავი წრე, რომელიც ყველა მხრიდან აწვევა³³ და აღანთებს ყველაფერს გონიერი მოძრაობით. რადგან უძრავად მამოძრავებელს, რომელიც არსებულია და მარადიული, ასეთივე უნდა ჰყავდეს მისგან ამოძრავებული, რაკი [იგი] შემთხვევითობით არ ამოძრავებულა ან იმოძრავებს, როგორც ის იხილება, რაც ჩვენთან იბადება. და როგორ არის სხვებზე უფრო დიდი ფართობის მომცველი, წრის შესახებ სხვაგან იქნება ნათქვამი, რადგან ამას ცოცხალი ხმა³⁴ ესაჭიროება და არა ნაწერი.

და აი, რაკი სამყაროს სული, გარეშე ბრძენთა მიხედვით, მასზე უწინ არსებულთა ბაძვით მოქმედებს (ეს კი არის მკრეხელობა, კოსმოსი სულიერიად, მაგრამ განმარტებას მაინც არაფერი უშლის ხელს), ცხადია, რომ აუცილებელია, კერძო სულები მათზე უწინ არსებულ სულს ჰბაძავდნენ.³⁵ რა გაგებაც

³² პერიმეტრის ერთი გაგება გულისხმობს წრიულად შემოხაზვას.

³³ Dam. Dam. Exp. fid. 20, II, 6: გვ. 51, 31–32 (გმც). ჩვენი აზრით, იოანე დამასკელი გრიგოლ ნოსელს ეყრდნობა, რომელსაც შესაქმის სახედ მეთუნის დაზვის სახე მოაქვს: ბორბალი ცის მოძრაობას შეესაბამება, რომლის ტრიალი უძრავ მიწას ცენტრისკენ მიმართავს (Gr. Nyss. Hom. opif. 1, in PG 44:128 CD).

³⁴ იგულისხმება, პირისპირ საუბარი.

³⁵ Procl. El. th. 21: გვ. 24, 25.

აქვს მთლიან სულს მათთან მიმართებით, რომლებიც მასზე უწინ არსებობენ, იგივე გაგება აქვთ კერძო სულებს მის მიმართ და, როგორც ჩანს, ჰბაძავენ [მას] და იქიდან ნათდებიან. რადგან მსგავსთა გავლით ხდება გამოსვლანი და გამოსხივბანი. მეორე მხრივ, რა გაგებაც აქვს იმ სულს სამყაროს სხეულის მიმართ, იგივე გაგება აქვთ დანარჩენ სულებსაც თითოეული სხეულის მიმართ. და, როგორც მთლიანი სული მთლიან სხეულს განაგებს და ერთბამად ამოდრავებს, იმგვარადვე დანარჩენი სულები – დანარჩენ სხეულებს. და, როგორც სულთა სიმრავლეა ერთი სულიდან (როგორც ელინები ფიქრობენ, რადგან ჩვენ ამას არ ვიზიარებთ), ისევე ერთი კოსმოსიდან გამოვიდნენ კოსმოსები, ანალოგიურად სულებისა, და ერთი გასულიერებული სფეროდან – სიმრავლე გასულიერებულ სფეროთა, და ყველა კოსმოსთა ყველაფერი – მზეებიც, მთვარეებიც და ვარსკვლავთა გუნდიც. და რაც კი ყოვლობაშია, უნდა ვიფიქროთ, რომ ის არის ნაწილებშიც³⁶.

და აი, უნდა ითქვას ასევე, როგორ არის სულები კერძო, რის გამოც ისინი შეიძლება განუკვეთელადაც მივიჩნიოთ. არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ყოველი კერძოობითი რამ განუკვეთელიც არის, როგორადაც განუკვეთელიც [არ არის აუცილებლად] კერძოობითი, არამედ მიღებულია, რომ კერძოობითი³⁷ [აუცილებლად] ასეთი არ არის. რაც განუკვეთელია, ყოველივე მატერიაშია, ბუნებაში კი – ის, რაც ყველაზე უფრო სახეობრივ-ფორმისეულია. სოკრატეს კი არ ქმნის ბუნება, არამედ ადამიანს, სოკრატე კი დაბადებულია მატერიის წყალობით, მიღებული აქვს

³⁶ აქ ადამიანი იგულისხმება როგორც მიკროკოსმოსი. როგორ არის ადამიანიში მზე და სხვა პლანეტები, ამის შესახებ იხ. ტრაქტატის ბოლო აბზაცი.

³⁷ μερικόν

ნაკვთები და ფერი, ხოლო სულში და სხვებში [ანუ გონებაში, არსებულში] არის ის, რაც ამათი მიღმურია. მაშ, სულები, სხეულთაგან განშორებულნი, არ არიან მატერიის იგივეობრივად, [არამედ არიან] როგორც მრავალი სხივი ერთი სინათლისა, როგორც წარმოსახვაშია იდეა-ფორმები და სულში – მეცნიერებათა სიმრავლე. ხოლო როდესაც სხეულში არიან ჩამოცვენილნი³⁸ და მისი საქმეებით დაკავებულნი, სულები უკვე რაღაც მატერიალურ [არსად] იწოდებიან, [მაგრამ] არა მარტივად მატერიალურად, ისევე, როგორც სითეთრე და სიშავე და სხვა თვისებები [არ არის მატერიალური],³⁹ არამედ როგორღაც მატერიისაკენ გადახრილებად, რომელთაც მათთან კავშირის ქონის უნარი აქვთ. და რაღაც სახით განუკვეთლებად იქცნენ და დაცემის გამო გახდნენ ის, რაც არ იყვნენ. როგორც მზის სინათლე, რომელიც ასევე ერთია, მაგრამ რაკი ბევრი ეზიარება, თუმც არ იყოფა, ყოველმხრივ დაყოფილია, ამგვარადვე არიან სულები მრავალნი სხეულთა სიმრავლის გამო. მიუხედავად იმისა, რომ ხმაც ერთია, მრავალია სმენითი აღქმებით. რაკი ყოველი სიმრავლე ეზიარება როგორღაც ერთს და ყველა ასეთ სიმრავლეზე უწინ უნდა არსებობდეს ერთი, რადგან [სიმრავლე] არც კი წარმოარსდებოდა, ერთი რომ არ ყოფილიყო, ცხადია, რომ რაკი მრავალია სული, მათზე უწინ ერთი სული უნდა იყოს, მრავალ გონებაზე წინ [უნდა იყოს] ერთი გონება და არსებულებზე [უწინ] – არსებული. და კვლავ, თუმცა ერთია სული, მიღებულა, რომ მრავალია, ვინაიდან ერთიდან ეძლევა ყველა [არსს] შობითობა. ის, რაც უშვია, უძლურია და უსარგებლო. ამიტომ, ერთი სულიც წარმოსდგა სამყაროში და მრავალიც, როგორც

³⁸ Pl. Phaidr. 248 B (გმც).

³⁹ Dam. Dial. 35, 78: გვ. 121 (გმც).

ისინი ამბობენ, [და პირველი არის] მონადისა⁴⁰ და საწყისის გაგების მქონე სხვა სულებთან მიმართებაში. ასევე სხეული ერთიც არის და მრავალიც ამ გაგებით. სფეროც ერთია და მრავალი. ასევე არის ერთი ბუნება და ბუნებათა სიმრავლეც, და სხვა დანარჩენი, რაც სამყაროაშია, ასევეა.

„არის ჩვენში მენე⁴¹, ზევსი, არესი, ჰაფიე⁴², კრონოსი, ჰელიოსი, ჰერმესი.

და ზევსი დასაბამია დაბადებისა, რომლისგანაც ბუნება აღმოცენდა.

რატომაც დავნაწილდით ეთერის⁴³ პნევმიდან შესასუნთქად: ცრემლისა, სიცილისა, ნაღველისა, გენეზისისა, ლოგოსისა, მილისა, წადილისა.

ცრემლი კრონოსია, ზევსი – გენეზისი, ლოგოსი – ჰერმესი, რისხვა – არესი, მენე – ჰიპნოსი, კითერია – წადილი, ჰელიოსი კი – სიცილი. ამის გამო იცინის სწორედ ყველა მოკვდავი გონებაც და უსაზღვრო კოსმოსიც.“⁴⁴

და ეს ნათქვამია ლოგიკურად, ან, უფრო სწორად რომ ვთქვა, დიალექტიკურად, ხოლო აპოდიქტიკურად კი ამის მერე [გეტყვი], როდესაც ამათ შესახებ შენ ჩემგან და ცოცხალი ხმით დაგელაპარაკები.

ბერძნულიდან თარგმნა
მაგდა მჭედლიძემ

⁴⁰ Pocl. El. th. 21: გვ. 24, 25 (გმც).

⁴¹ მთვარე.

⁴² აფროდიტე.

⁴³ ეთერი ცის ყველაზე ზემოთა ჰაერია, და ასევე ნიშნავს ზევსას.

⁴⁴ Hermet., Fr. 29 (Corpus Hermeticum, ed. A.D.Nock and A.-J. Festugière, vol. 4 (Fragmenta), 1954) (გმც). ციტირებული ასტროლოგიური ფრაგმენტი (დაახლ. მე-4 საუკუნით დათარიღებული) იხ. ასევე: Carmen astrologicum, Fragmentum, ed. E. Heitsch, Die griechischen Dichterfragmente der römischen Kaiserzeit, vol. 2, Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1964: 43-44.